

1.

Nosorožec je hra Eugena Ionesca, během níž lidé, posedlí touhou být jeden jako druhý, promění se postupně všichni v nosorožce. Gabriela a Michaela, dvě americké dívky, probíraly zmíněnou hru v třídě zahraničních studentů v prázdninovém kursu v malém městě u středozemního moře. Paní profesorka Rafaelová je měla nejraději z celé třídy, protože se na ni stále napjatě dívaly a zapisovaly pečlivě každou její poznámku. Uložila jim dnes, aby o hře vypracovaly do příští hodiny společný referát.

“Dost dobře nechápu, jak tomu mám rozumět, že se lidé proměnili v nosorožce,” řekla Gabriela.

“Musíš tomu rozumět jako symbolu,” poučila ji Michaela.

“To je pravda,” řekla Gabriela: “Literatura je složena ze znaků.”

“Nosorožec je především znak,” řekla Michaela.

“Ano, ale i když přiznáme, že se nezměnili ve skutečné nosorožce, nýbrž jen ve znak, proč se změnili právě v tento znak a ne v jiný?”

“Ano, to je ovšem problém,” řekla smutně Michaela a obě dívky krácející právě do internátu se dlouze odmlčely.

Mlčení přerušila Gabriela: “Nemyslíš, že je to falický symbol?”

“Co?” ptala se Michaela.

“Ten roh,” řekla Gabriela.

“To je pravda!” zajásala Michaela, ale pak zaváhala: “Ale proč by se všichni měnili v symbol falu? Muži i ženy?”

Obě dívky, cupitající směrem k internátu, se opět odmlčely.

“Něco mne napadá,” řekla najednou Michaela.
 “Co?” ptala se zvědavě Gabriela.
 “Madame Rafael to ostatně jemně naznačila,” řekla Michaela napínajíc Gabrielu.

“Tak řekni co!” naléhala nedočkavě Gabriela.
 “Autor chtěl vzbudit komický dojem!”
 Myšlenka, kterou přítelkyně vyslovila, Gabrielu natolik zaujala, že soustředěna zcela na to, co se děje v její hlavě, zanedbala své nohy a zpomalila krok. Obě dívky se téměř zastavily.

“Ty myslíš, že symbol nosorožce má vzbudit komický dojem?” ptala se.

Michaela se usmívala pyšným úsměvem objevitele: “Ano.”

Obě dívky se na sebe dívaly, okouzleny vlastní odvahou, a pýcha jim cukala koutky úst. Pak pojednou ze sebe vydaly vysoký, krátký, trhavý zvuk, který se dá velmi těžko popsat slovy.

2.

Smích? Copak se ještě někdo zajímá o smích? Mám na mysli skutečný smích, který nemá nic společného s žertem, výsměchem a směšností. Smích, nesmírná a vybraná rozkoš, rozkoš sama...

Řekla jsem své sestře, anebo ona mně, pojd', chceš si hrát na smích? Položily jsme se vedle sebe na postel a začaly jsme. Nejdřív to bylo ovšem jen předstírání. Nucený smích. Směšný smích. Smích tak směšný, že jsme se mu musily smát. Pak přišel skutečný smích, plný smích, a unášel nás k nesmírnému odpoutání. Smích vybuchující, opakovaný, rozhoupaný, odpoutaný, výbuchy smíchu nádherné, pyšné a bláznivé... Smály jsme se až do nekonečna smíchu našemu smíchu... Ó smích! Smích rozko-

še, rozkoš smíchu; smát se, to znamená tak hluboce žít...

Cituji tento text z knihy, která se jmenuje *Slovo ženy*. Napsala ji v roce 1974 jedna z vášnivých feministek, které poznamenaly výrazně klima naší doby. Je to mystický manifest radosti. Proti mužské sexuální touze, která, odkázána na pomíjivé momenty erekce, je fatálně zasnoubena s násilím, ničením a zánikem, opěvuje autorka jako kladný protipól ženskou radost, požitek, rozkoš, jedním francouzským slovem *jouissance*, která je sladká, všudypřítomná a nepřetržitá. Pro ženu, pokud se neodcizila své podstatě, je všechno požitekem, i *jíst, pít, močit, defekovat, dotýkat se, slyšet nebo prostě být tu*. To vyjmenování slastí se táhne knihou jak krásná litanie. *Žít to je krásná, tedy proto, že je sumou všech jednotlivých slastí: hmatu, zraku, sluchu, řeči, čichu, ale také pití, jzení, defekování, poznávání a tančení*. I kojení je rozkoš, i rození je požitek, i menstruování je slast: *ten vlahý a jakoby sladký tok krve, ta vlahá slina břicha, to tajemné mléko, ta bolest, jež má palčivou chuť štěstí*.

Jenom pitomec by se posmíval tomuto manifestu rozkoše. Každá mystika přehání. Mystik se nesmí bát směšnosti, chce-li dojít až na konec, na konec pokory, anebo na konec slasti. Tak jako se svatá Tereza usmívala ve své agonii i svatá Annie Leclerc (neboť tak se jmenuje autorka knihy, z níž cituji) tvrdí, že smrt je kusem radosti a že jen muž se jí bojí, protože uboze lpi *na svém malém já a na své malé moci*.

Nahore jako klenba toho chrámu štěstí zní smích, *ten sladký trans štěstí, ten nejvyšší vrchol rozkoše. Smích rozkoše, rozkoš smíchu*. Není nejmenších pochyb o tom, že tento smích nemá *nic společného s žertem, výsměchem a směšností*. Dvě sestry na lůžku se nesmějí ničemu kon-

krétnímu, jejich smích nemá předmět, je výrazem bytí, které se raduje, že je. Podobně jako se úpěním člověk připoutává k přítomné vteřině svého trpícího těla (a je dokonale mimo minulost a budoucnost), tak také v tomto extatickém smíchu člověk nevzpomíná, ani netouží, nýbrž křičí na právě přítomnou vteřinu světa a nechce znát nic kromě ní.

Znáte jistě tuto scénu z desítek špatných filmů: hoch a dívka se drží za ruce a běží krásnou jarní (eventuelně letní) přírodou. Běží, běží, běží a smějí se. Smích obou běžců má hlásat celému světu a všem divákům všech kin: jsme šťastní, jsme rádi na světě, souhlasíme s bytím! Scéna je blbá, je to kýč, ale je v něm obsažena jedna z prázdných lidských situací: *vážný smích, smích mimo žert*.

Všechny církve, všichni výrobci prádla, všichni generálové, všechny politické strany se shodnou na tom smíchu a umístí obraz těch dvou smějících se běžců na své plakáty propagující jejich náboženství, jejich výrobky, jejich ideologii, jejich národ, jejich pohlaví, jejich prášek na nádobí.

Právě tímto smíchem se smějí Michaela a Gabriela. Jdou z papírnictví, drží se za ruce a zbývající rukou houpají každá malým balíčkem, v němž je barevný papír, lepidlo a gumíčka.

“Paní Rafaelová bude nadšená! Uvidíš!” říká Gabriela a vydává přitom vysoký přetřhavaný zvuk. Michaela s ní souhlasí a odpovídá jí podobným zvukem.

3.

Brzy poté, co mou zemi obsadili v roce 1968 Rusové, vyhodili mne (jako tisíce a tisíce jiných Čechů) ze zaměstnání a do žádného jiného mne nikdo nesměl vzít. Tehdy za mnou přicházeli mladí přátelé, kteří byli tak mladí, že

je Rusové neměli dosud na svých seznamech a oni mohli zůstat v redakcích, školách a filmových štábech. Ti dobří mladí přátelé, jež nikdy neprozradím, mi nabízeli svá jména, abych pod nimi psal rozhlasové, televizní, divadelní hry, články, reportáže, filmové scénáře a mohl si tak vydělávat na živobytí. Částečně jsem těch služeb využil, ale většinou je odmítl, protože jsem nestačil dělat všechno, co mi nabízeli, a také proto, že to bylo nebezpečné. Ne pro mne, ale pro ně. Tajná policie nás chtěla vyhladovět, dostat do úzkých, donutit, abychom kapitulovali a veřejně se káli. Sledovala proto bedlivě nouzové výchoďy, jimiž jsme unikali obklíčení, a trestala přísně dárcem jmen.

Mezi těmi dobrými dárci byla také dívka R. (Protože všechno prasklo, nemám v jejím případě co tajit.) Ta plachá, jemná a chytrá dívka byla redaktorkou obrázkového týdeníku pro mládež, který vycházel v obrovském nákladu. Protože časopis musil tehdy publikovat neuvěřitelné množství nezázivných politických článků, velebících bratrský ruský národ, redakce hledala, čím by přitáhla pozornost davu. Rozhodla se proto porušit výjimečně čistotu marxistické ideologie a založit astrologickou rubriku.

Udělal jsem v době svého zavržení několik tisíc horoskopů. Když mohl velký Jaroslav Hašek být obchodníkem se psy (prodal mnoho kradených psů a mnoho bastardů vydával za vzácná plemena), proč bych nemohl být já astrologem? Dostal jsem kdysi od pařížských přátel všechny knihy, které napsal o astrologii André Barbault, k jehož jménu je připsán hrdý titul “vicepresident du centre international d'astrologie” a na první stránku, změniv písmo, jsem napsal pérem: *A Milan Kundera avec admiration André Barbault*. Knihy s věnováním jsem nechal nenápadně položené na stole a svým užaslým praž-

ským klientům jsem na vysvětlenou říkal, že jsem dělal kdysi v Paříži slavnému Barbaultovi několik měsíců asistenta.

Když mne R. požádala, abych se tajně ujal astrologické rubriky jejího týdeníku, byl jsem samozřejmě nadšen a nařídil jsem jí, aby oznámila v redakci, že autorem textů bude významný atomový fyzik, který nechce, aby se mu kolegové smáli, a neprozradí proto své jméno. Náš podnik se mi zdál být takto dvojnásobně kryt: neexistujícím vědcem i jeho pseudonymem.

Napsal jsem tedy pod vymyšleným jménem jednu dlouhou a krásnou stať o astrologii a každý měsíc krátký a dosti hloupý text o jednotlivých znameních, ke kterým jsem sám kreslil obrázky Býka, Berana, Panny, Ryb. Výdělek to byl pranepatrný a věc sama nebyla ani veselá, ani pozoruhodná. Zábavná na tom byla jen moje existence, existence člověka vymazaného z dějin, literárních příruček i telefonního seznamu, mrtvého člověka, který nyní ožil v podivuhodném převtělení a káže stanicím socialistické mládeže o velké pravdě astrologie.

Jednoho dne mi R. oznámila, že šéfredaktor je velice zaujat svým astrologem a chtěl by od něho mít horoskop. To mne okouzilo. Šéfredaktor byl dosazen do časopisu Rusy a strávil půl života na kursech marxismu-leninismu v Praze i v Moskvě!

“Trochu se styděl, když mi to říkal,” smála se R.: “Nebylo by mu milé, aby se rozkřiklo, že věří takovým středověkým pověrám. Ale hrozně ho to přitahuje.”

“To je dobře,” říkal jsem a měl jsem radost. Šéfredaktora jsem znal. Kromě toho, že byl šéfem R., byl členem nejvyšší stranické kádrové komise a zničil život mnoha mých přátel.

“Chce zachovat naprostou diskrétnost. Mám vám dát jeho data narození, ale vy nesmíte vědět, že jde o něho.”

“Tím lépe,” radoval jsem se.

“Dal by vám za horoskop stovku.”

“Stovku?” smál jsem se: “Co si myslí, ten lakomec!”

Musil mi poslat tisíc korun. Popsal jsem deset stran popisem jeho charakteru, vyličením jeho minulosti (byl jsem o ní dostatečně informován) i budoucnosti. Pracoval jsem na svém díle celý týden a radil jsem se podrobně s R. Horoskopem lze totiž báječně ovlivňovat, ba řídit jednání lidí. Je možno jim jisté činy doporučovat, před jinými je varovat a jemným náznakem budoucích katastrof je přivést k pokoře.

Když jsem se později s R. sešel, velice jsme se smáli. Tvrdila, že se šéfredaktor stal po četbě horoskopu lepším. Méně křičel. Začal se obávat své příslosti, před níž ho horoskop varoval, zakládal si na oné špetce laskavosti, již byl schopen, a v jeho pohledu, který často upíral do prázdna, bylo znát smutek člověka, který se dověděl, že mu hvězdy v budoucnu neslibují než utrpení.

4. (O dvojím smíchu.)

Ti, kteří chápou ďábla jako stoupence Zla a anděla jako bojovníka Dobra, přejímají demagogii andělů. Věc je samozřejmě složitější.

Andělé jsou stoupenci nikoli Dobra, ale božího stvoření. Ďábel je naproti tomu ten, kdo upírá božímu světu rozumný smysl.

O moc nad světem se dělí, jak známo, ďábli a andělé. Dobro světa si však nevyžaduje, aby andělé měli převahu nad ďábly (jak jsem se domníval jako dítě), nýbrž aby jejich moc byla v přibližné rovnováze. Je-li na světě příliš mnoho nepochybného smyslu (vláda andělů), člověk padá pod jeho tíhou. Ztratí-li svět zcela svůj smysl (vláda ďáblů), nedá se také žít.

Věci zbavené náhle předpokládaného smyslu, místa, které je jim přiděleno v domnělém řádu věcí (marxista školený v Moskvě věří horoskopům), vzbudí náš smích. Smích patří tedy původně ďáblu. Je v něm kus zlomyslnosti (věci se objevily jiné, než se tvářily, že jsou), ale i kus dobrodružné úlevy (věci jsou lehčí, než se zdály, dá se s nimi žít volněji, neutiskují nás svou přísnou vážností).

Když anděl uslyšel poprvé ďáblův smích, ustrnul. Bylo to na nějaké hostině, bylo tam plno lidí a všichni se přidávali jeden po druhém k ďáblově smíchu, který byl nakažlivý. Anděl dobře chápal, že ten smích je namířen proti Bohu a proti důstojnosti jeho díla. Věděl, že musí rychle nějak reagovat, ale cítil se bezbranný a slabý. Protože si neuměl nic sám vymyslet, napodobil svého protivníka. Otevřel ústa a vydal přerušovaný, trhavý zvuk ve vyšších polohách svého hlasového rejstříku (podobný, jako ze sebe vydaly v ulici přímořského města Gabriela a Michaela) a dal mu opačný smysl: zatímco ďáblův smích poukázal na nesmyslnost věcí, andělův křik se chtěl naopak radovat nad tím, jak je na světě všechno rozumně uspořádané, dobře vymyšlené, krásné, dobré a smysluplné.

A tak stáli, ďábel a anděl, proti sobě, otvírali na sebe ústa, vydávali přibližně stejný zvuk, ale každý svým hlasem vyjadřoval něco docela opačného. A ďábel se díval na smějícího se anděla a smál se čím dál víc, lépe a upřímněji, protože smějící se anděl byl nekonečně směšný.

Smích, který je k smíchu, to je debakl. Přesto se však andělům něco podařilo. Oklamali nás všechny sémantickým podvodem. Jejich imitace smíchu i původní smích (ďáblův) nazývají se stejným slovem. Lidé si dnes už neuvědomují, že stejný vnější projev skrývá v sobě dva zcela protikladné vnitřní postoje. Existuje dvojí smích a nám chybí slovo, kterým bychom jeden od druhého odlišili.

5.

V obrázkovém týdeníku byla taková fotografie: řada mužů oblečených do uniforem, s puškami na ramenou, v helmách doplněných plexisklovým chráničem obličejů, pohlíží směrem k hrstce mladých lidí v džínách a tričcích, kteří se drží za ruce a tančí kolo před jejich zraky.

Je to zřejmě chvíle čekání před střetnutím s policií, která hlídá bezpečnost atomové elektrárny, vojenského cvičiště, sekretariátu nějaké politické strany nebo okna nějakého vyslanectví. Mladí lidé využili toho mrtvého času, aby utvořili kruh a do zpěvu jednoduchého lidového popěvku dělali vždycky dva kroky na místě, jeden krok dopředu a pak vyhodili do výše nejdřív jednu a pak druhou nohu.

Myslím si, že jim rozumím: mají pocit, že kruh, který opisují po zemi, je magický a že jim jsou spojeni jak prstenem. A v prsou se jim rozlévá intenzivní pocit nevinnosti: nejsou spojeni jako vojáci anebo fašistické bojůvky *pochodem*, ale jako děti *tancem*. Chtějí plivnout policistům do tváře svou nevinností.

Tak je také viděl fotograf a podtrhl ten výmluvný kontrast: na jedné straně policie ve své *nepravé* (nucené, příkázané) jednotě řady, na druhé straně mladí lidé ve své *skutečné* (upřímné a organické) jednotě kruhu; na jedné straně policie v *chmurné* činnosti číhání, na druhé straně oni v *radosti* hry.

Tanec v kole je magický a promlouvá k nám z tisícileté hloubi lidské paměti. Paní profesorka Rafaelová si vystříhla tu fotografii z časopisu a sní nad ní. I ona touží tančit v takovém kole. Hledá celý život kruh lidí, s nimiž by se držela za ruce a tančila dokola, hledala ho nejdřív

v metodistické církvi (otec byl náboženský blouznivec), pak v komunistické straně, pak v trockistické straně, pak v odštěpené trockistické straně, pak v boji proti potratům (dítě má právo na život!), pak v boji za uzákonění potratů (žena má právo na své tělo!), hledala ho u marxistů, u psychoanalytiků, pak u strukturalistů, hledala ho u Lenina, v Zen Buddhismu, u Mao Tse Tungu, mezi adepty jogy, ve škole nového románu, v Brechtově divadle, v divadle paniky, a nakonec toužila splynout alespoň se svými žáky v jeden jediný celek, to znamená, že je vždy nutila, aby si mysleli a říkali totéž, co myslila a říkala ona, a byli s ní tak jedno tělo a jedna duše, jeden kruh a jeden tanec.

Její žákyňe jsou právě doma, v pokoji studentského internátu. Sklání se nad textem Ionescova *Nosorožce* a Michaela předčítá nahlas:

“Logik starému pánovi: Vezměte si list papíru a počítejte. Odejmete dvě nožičky dvěma kočkám. Kolik nožek zůstane každé kočce?”

Starý pán logikovi: Je více možných řešení. Jedna kočka může mít čtyři nožky, druhá dvě. Může být také jedna kočka s pěti nožkami a druhá mít jen jednu. Když odejmete z osmi nožek dvě, může mít také jedna kočka šest nožek a druhá nemít žádnou.”

Michaela přerušila četbu: “Nechápu, jak je možno odejmout kočkám nožičky. To by jim je chtěl usekat?”

“Michaelo!” zvolala Gabriela.

“A taky nechápu, jak by mohla mít jedna kočka šest pacek!”

“Michaelo!” zvolala znovu Gabriela.

“Co?” ptala se Michaela.

“Copak jsi už zapomněla? Sama jsi to přece říkala!”

“Co?” ptala se znovu Michaela.

“Tenhle dialog má určitě vzbudit komický dojem!”

“Máš pravdu,” řekla Michaela a podívala se šťastně na Gabrielu. Obě dívky se dívaly sobě do očí a pak jim pýchou zacukalo v koutku rtů a nakonec vydaly z úst krátký přetrhávaný zvuk ve vyšší hlasové poloze. A pak ještě jeden takový zvuk a ještě další takový zvuk. *Nucený smích. Směšný smích. Smích tak směšný, že se mu musily smát. Pak přišel skutečný smích, plný smích a unášel je k nesmírnému odpoutání. Smích vybuchující, opakovaný, rozhoupaný, odpoutaný, výbuchy smíchu nádherné, pyšné, bláznivé... Smály se svému smíchu až do nekonečna svého smíchu... Ó smích! Smích rozkoše, rozkoš smíchu...*

A někde v ulicích přímořského městečka bloumala ulicemi opuštěná paní Rafaelová. Náhle zvedla hlavu, jako by uslyšela zdálky na křídlech vánku kus utržené melodie, anebo jako by ji uhodila do nosu daleká vůně. Zastavila se a ve své duši slyšela znít křik prázdnoty, která se bouřila a chtěla být naplněna. Zdálo se jí, že se někde nablízku chvěje plamen velikého smíchu, že snad někde v blízkosti nějací lidé se drží za ruce a tančí v kole...

Stála tak chvíli, nervózně se ohlížela do všech stran a pak najednou ta tajemná hudba zmlkla (Michaela a Gabriela se přestaly smát; najednou mají znuděné tváře a před sebou prázdnou noc bez lásky) a paní Rafaelová, podivně neklidná a neuspokojená, se vrací teplými ulicemi přímořského městečka domů.

6.

Taky jsem tančil kolo. Bylo jaro roku 1948, komunisté právě zvítězili v mé zemi, socialističtí a křesťanští ministři utekli za hranice a já jsem se držel za ruce nebo kolem ramenou s jinými komunistickými studenty, dělali jsme dva kroky na místě, jeden krok vpřed, vyhazovali jsme nohu

nejdřív na jednu a pak na druhou stranu a dělali jsme to skoro každý měsíc, protože jsme pořád něco slavili, nějaké výročí nebo nějakou událost, staré křivdy byly napraveny, nové křivdy byly počínány, továrny byly znárodněny, tisíce lidí šlo do vězení, lékařská péče byla zdarma, trafikantům zabavovali jejich trafiky, staří dělníci odjížděli poprvé na zotavenou do konfiskovaných vil a my jsme měli na tváři úsměv štěstí. Pak jsem jednoho dne něco řekl, co jsem neměl říci, vyloučili mne ze strany a musel jsem odejít z kola.

Tehdy jsem si uvědomil magický význam kruhu. Vzdálíme-li se z řady, můžeme se do ní opět zařadit. Řada je otevřený útvar. Ale kruh se uzavře a není do něj návratu. To není náhoda, že se planety pohybují v kruhu, a když se z nich utrhne kámen, je tažen odstředivou silou neodvratně pryč. Stejně jako utržený meteorit letěl jsem i já z kruhu a letím dodnes. Jsou lidé, jimž je dáno umřit uprostřed kroužení, a jsou jiní, kteří se roztřístí na konci pádu. A ti druzí (k nimž patřím) mají v sobě stále tichounký stesk po ztraceném tanci v kole, protože jsme přece všichni obyvatelé vesmíru, kde se všechno točí v kruzích.

Bylo zase nějaké výročí bůhvíčeho a zase byly na pražských ulicích kola mladých lidí, kteří tančili. Bloudil jsem kolem nich, stál jsem těsně u nich, ale nesměl jsem vstoupit do žádného kola. Byl červen roku 1950 a den předtím byla pověšena Milada Horáková. To byla poslankyně socialistické strany a komunistický soud ji obžaloval z úkladů proti státu. Spolu s ní pověšili také Záviše Kalandru, českého surrealistu, přítele André Bretona a Paula Eluarda. A mladí Češi tančili a věděli, že v témže městě se včera houpala jedna žena a jeden surrealista a tančili o to náruživěji, protože jejich tanec byl manifestací jejich nevinnosti, jejich čistoty, která se zářivě odrážela od černé provinilosti dvou viselců, kteří zradili lid a jeho naděje.

André Breton nevěřil, že Kalandra zradil lid a jeho naděje a vyzval v Paříži Eluarda (v otevřeném dopise dne 13. června 1950), aby protestoval proti absurdnímu nařčení a pokusil se zachránit starého kole mezi Paříží, Moskvou, Varšavou, Prahou, Sofií, Řeckem, mezi všemi socialistickými zeměmi a všemi komunistickými stranami světa a všude recitoval své krásné verše o radosti a bratrství. Když přečetl Bretonův dopis, udělal dva kroky na místě, jeden krok vpřed, zavrtěl hlavou, odmítl se zastat zrádce lidu (v časopise Action ze dne 19. června 1950) a místo toho zarecitoval kovovým hlasem:

*My naplníme nevinnost
Sílou která nám tak dlouho
Chyběla
A nebudem už nikdy sami*

A já jsem bloudil po ulicích Prahy, kolem mne tančila kola smějících se Čechů a věděl jsem, že nepatřím k nim, ale ke Kalandrovi, který se také utrhl z kruhové dráhy a padal a padal, až dopadl do věžeňské rakve, ale i když jsem k nim nepatřil, přece jsem se díval se závistí a steskem, jak tančí, a nemohl jsem z nich spustit oči. A tehdy jsem ho uviděl těsně před sebou!

Držel se s nimi kolem ramenou, zpíval s nimi ty dva tři jednoduché tóny a vyhazoval jednu nohu na jednu stranu a pak druhou nohu na druhou stranu. Ano, byl to on, miláček Prahy, Eluard! A náhle ti, s nimiž tančil, zmlkli, pohybovali se dál už jen v naprostém tichu a on skandoval do úderů jejich nohou:

*Unikneme odpočinku unikneme spánku
Předhoníme svítání a jaro
A připravíme dny a roční doby
Na míru našich snů*

A pak znovu všichni prudce zazpívali ty tři čtyři prosté tóny a zrychlili krok tance. Unikali odpočinku i spánku, předháněli čas a naplňovali silou svoji nevinost. Všichni se usmívali a Eluard se naklonil k dívce, kterou držel kolem ramenou:

Člověk jenž se dal napospas míru se stále usmívá

A ona se zasmála a dupla pak silněji o zem, takže se vznese o pár centimetrů nad dlažbu a táhla ostatní za sebou výš a za chvíli se již nikdo z nich nedotýkal dlažby, dělali dva kroky na místě a jeden krok vpřed, aniž se dotýkali země, ano, vznášeli se nad Václavským náměstím, jejich taneční kolo se podobalo velkému vznášejícímu se věnci a já jsem utíkal dole na zemi a díval jsem se za nimi vzhůru a oni pluli dál, vyhazující nohy nejdřív na jednu potom na druhou stranu, a pod nimi byla Praha se svými kavárnami plnými básníků a věznicemi plnými zrádců lidu a v krematoriu spalovali právě jednu socialistickou poslankyni a jednoho surrealistu, kouř stoupal k obloze jak šťastná věštba a já jsem slyšel Eluardův kovový hlas:

Láska se dala do práce láska je neúnavná

a běžel jsem po ulicích za tím hlasem, abych neztratil z dohledu ten nádherný věnec těl vznášející se nad městem a věděl jsem s úzkostí v srdci, že oni letí jak ptáci a já padám jak kámen, že oni mají křídla a já už jsem navždy bez křídel.

7.

Za sedmnáct let po své popravě byl Kalandra zcela rehabilitován, ale za několik měsíců poté vtrhly ruské tanky do Čech a hned byly celé další desetitisíce obžalovány ze zrady lidu a jeho nadějí, menší část zavřena, větší vyhozena z práce, a za další dva roky (tedy přesně dvacet let poté, co se Eluard vznese nad Václavské náměstí) jeden z

těch nových obžalovaných (já) psal o astrologii do obrázkového týdeníku české mládeže. Od posledního článku o Střelci uplynul další rok (bylo to tedy v prosinci 1972), když mne jednoho dne navštívil neznámý mladý muž. Podával mi mlčky obálku. Roztrhl jsem ji, četl dopis, ale teprve po chvíli jsem pochopil, že je od R. Její rukopis byl úplně změněný. Musila být velice rozrušená, když ho psala. Snažila se formulovat věty, aby jim nikdo nerozuměl než já, takže i já jsem jim rozuměl jen zčásti. Pochopil jsem jen, že moje autorství je po roce prozrazeno.

Měl jsem v té době svou pražskou garsoniéru v ulici Bartolomějské. To je krátká, ale slavná ulice. Všechny domy kromě dvou (v jednom z nich jsem bydlil) patří policii. Když jsem se díval ven ze svého širokého okna ve čtvrtém poschodí, viděl jsem nahoře nad střechami věže pražského Hradu a dole pod sebou policejní dvory. Nahoře kráčely slavné dějiny českých králů, dole dějiny slavných vězňů. Všichni tudy prošli, i Kalandra i Horáková, i Clementis i moji kamarádi, Šabata a Hübl.

Mladý muž (ze všeho vyplývalo, že je to snoubenec R.) se velmi nejistě rozhlížel. Zřejmě předpokládal, že policie odposlouchává můj byt tajnými mikrofony. Kývli jsme na sebe mlčky hlavou a vyšli na ulici. Chvíli jsme šli beze slov, a teprve až jsme vkročili na hlučnou Národní třídu, řekl mi, že by se R. se mnou chtěla sejít a že jeho přítel, kterého neznám, nám pro to tajné setkání půjčí svůj byt na jednom pražském předměstí.

Jel jsem tedy další den dlouho tramvají na okraj Prahy, byl prosinec, zámly mne ruce a sídliště bylo v dopoledních hodinách úplně pusté. Našel jsem podle popisu určený dům, vyjel jsem výtahem do třetího poschodí, prohlédl si vizitky na dveřích a pak zazvonil. V bytě bylo ticho. Zazvonil jsem znovu, ale nikdo mi neotvíral. Vyšel jsem zase na ulici. Procházel jsem se půl hodiny v mraze kolem do-

mu předpokládá, že se R. zpozdila a že se s ní setkám, až půjde od zastávky tramvaje po prázdném chodníku. Ale nikdo nešel. Vyjel jsem znovu výtahem do třetího poschodí a znovu zazvonil. Po několika vteřinách jsem uslyšel z nitra bytu zvuk splachované vody. V té chvíli jako by do mne někdo vložil ledovou krychli úzkosti. Pociťil jsem náhle uvnitř vlastního těla strach dívky, která mi nebyla s to otevřít dveře, protože jí úzkost převracela útroby.

Otevřela, byla bledá, ale usmívala se a snažila se být milá jako vždy. Prohodila několik neobratných žertů o tom, že spolu konečně budem sami v prázdném bytě. Usedli jsme a ona vyprávěla, že ji před nedávnem zavolali na policii. Vyšetřovali ji celý den. První dvě hodiny se jí ptali na mnoho bezvýznamných věcí, ona se již cítila pánelem situace, žertovala s nimi a ptala se jich drze, jestli si myslí, že kvůli takovým hloupostem má zmeškat oběd. V té chvíli se jí zeptali: Milá slečno R., kdopak vám píše do vašeho časopisu články o astrologii? Zčervenala a snažila se mluvit o slavném fyzikovi, jehož jméno nemůže prozradit. Zeptali se jí: A jestlipak znáte pana Kunderu? Řekla, že mne zná. Je na tom snad něco zlého? Odpověděli jí: Není na tom vůbec nic zlého. Ale jestlipak víte, že se pan Kundera zabývá astrologií? O tom nic nevím, řekla. Vy o tom nic nevíte? smáli se. Celá Praha si o tom vykládá a vy o tom nic nevíte? Ještě chvíli mluvila o atomovém fyzikovi a jeden z nich na ni začal křičet, ať nezapírá.

Řekla jim pravdu. Chtěli mít v časopise čtivou rubriku o astrologii, nevěděli, na koho se obrátit, znala mne, a tak mne požádala o pomoc. Je si jista, že tím neporušila žádný československý zákon. Ne, souhlasili s ní, žádný zákon neporušila. Porušila jen interní služební předpisy, které zakazují spolupracovat s určitými lidmi, kte-

ří zklamali důvěru strany a státu. Namítala, že se nestalo nic tak vážného: jméno pana Kundery zůstalo skryto pod pseudonymem a nemohlo tak nikoho pohoršovat. A honoráře, které pan Kundera dostal, nestály za řeč. Znovu s ní souhlasili: opravdu se nic vážného neděje, sepíšíou jen protokol o tom, co se stalo, ona ho podepíše a nemusí se ničeho bát.

Podepsala protokol a za dva dny ji pozval šéfredaktor a oznámil jí, že je na hodinu propuštěna. Šla ještě tentýž den do rozhlasu, kde měla přátele, kteří jí tam už dávno nabízeli zaměstnání. Radostně ji přivítali, ale když tam přišla další den vyřídit formality, šéf personálního oddělení, který ji měl rád, se zatvářil nešťastně: "Co jste to provedla za hloupost, děvenko. Zničila jste si život. Nemůžu pro vás vůbec nic udělat."

Nejdřív se bála se mnou mluvit, protože musila policajům slíbit, že o výsledku nikomu nic nepoví. Když ale dostala další obsílku na policii (má tam jít zítra) rozhodla se, že se se mnou musí tajně sejít a domluvit, aby nedošlo k různým výpovědím, kdyby předvolali náhodou také mne.

Rozumějte, R. nebyla ustrašenec, byla prostě mladá a nevěděla nic o světě. Dostala teď první ránu, nepochopitelnou a nečekanou, a nikdy už na ni nezapomene. Pochopil jsem, že jsem vybrán jako listonoš, který roznáší lidem varování i trest, a začal jsem se děsit sám sebe.

"Myslíte si," řekla se stísněným hrdlem, "že vědí o těch tisíci korunách za horoskop?"

"Nebojte se. Kdo studoval v Moskvě tři roky marx-leninismus, nemůže se nikdy přiznat, že si dává dělat horoskopy."

Zasmála se a ten smích, byť trval sotva půl vteřiny, zněl pro mne jako nesmělý slib spásy. Vždyť právě po tom smíchu jsem toužil, když jsem psal ty stupidní články

o Rybách, Panně a Kozorohu, právě ten smích jsem si představoval jako svou odměnu a ten smích odnikud nepřicházel, protože mezitím všude na světě andělé už obsadili všechna rozhodující místa, všechny generální štáby, ovládli levici i pravici, Arabi i Židy, ruské generály i ruské disidenty. Dívali se na nás ze všech stran svým mrazivým pohledem, který z nás strhával sympatický šat veselých mystifikátorů a dělal z nás ubohé podvodníky, kteří pracují pro časopis socialistické mládeže, i když nevěří ani v mládež, ani v socialismus, kteří píšou horoskop šéfredaktorovi, i když se smějí šéfredaktorovi i horoskopu, kteří se zabývají nicotnostmi, když všichni kolem (pravice i levice, Arabi i Židé, generálové i disidenti) bojují za budoucnost lidstva. Cítili jsme na sobě tíhu jejich pohledu, který nás proměňoval v zašlápnutíhodný hmyz.

Ovládl jsem svou úzkost a snažil se vymyslet pro R. co nejrozzumnější plán, jak má zítra vypovídat na policii. Během rozhovoru se několikrát zvedla a odcházela na záchod. Její návraty byly provázeny zvukem splachované vody a jejími panickými rozpaky. Ta statečná dívka se styděla za svůj strach. Ta vkusná žena se styděla za své vnitřnosti, které řádily před očima cizího muže.

8.

V lavicích sedělo asi pětadvacet mladíků a dívek různých národností a roztěkaně se dívali na Michaelu a Gabrielu, které stály rozrušeny vedle katedry, za níž seděla profesorka Rafaelová. Každá z nich měla v ruce několik listů papíru s textem referátu a kromě toho podivný papírový předmět opatřený gumičkou.

"Budeme mluvit o Ionescově hře *Nosorožec*," řekla Michaela a sklonila hlavu, aby si nasadila na nos papírovou rouru polepenou barevnými papíry a gumičkou si

ho připevnila vzadu k hlavě. Gabriela učinila totéž. Dívky se pak ne sebe podívaly a vydaly z úst krátký, vysoký přetřhávaný zvuk.

Třída celkem snadno pochopila, že obě dívky chtěly dát najevo: za prvé, že nosorožec má místo nosu roh; za druhé, že Ionescova hra je komická. Rozhodly se vyjádřit oba poznatky nejen slovy, ale i akcí vlastního těla.

Dlouhé roury se jim pohupovaly na tváři a třída upadla do stavu jakéhosi rozpačitého soucitu, jako by jim někdo před lavicemi ukazoval amputovanou paži.

Jen profesorka Rafaelová zajásala nad nápadem svých milovaných dívek a odpověděla na jejich trhavý vysoký zvuk stejným zahlaholením.

Dívky spokojeně pokývaly dlouhými nosy a Michaela začala číst svůj díl referátu.

Mezi žáky byla též mladičká Židovka Sarah. Prosila nedávno obě Američanky, aby jí daly nahlédnout do jejich poznámkového sešitu (bylo o nich známo, že jim neuniklo jediné slovíčko paní profesorky), ale ony ji odmítly: *Nemáš chodit na pláž, když je vyučování*. Od té doby je upřímně nenáviděla a těšila se nyní pohledem na jejich blbost.

Michaela a Gabriela četly střídavě svůj rozbor *Nosorožce* a dlouhé papírové rohy jim čněly z tváří jak marné volání. Sarah si uvědomila, že se jí naskytá příležitost, již by bylo škoda nevyužít. Když Michaela udělala na chvíli pauzu ve svém projevu a otočila se ke Gabriele, naznačujíc jí, že je teď na ní, aby pokračovala, zvedla se z lavice a kráčela k oběma dívkám. Gabriela, místo aby se ujala slova, upírala na přicházející spolužáknyni otvor svého překvapeného papírového nosu a mlčela. Sarah došla k oběma studentkám, obešla je (jako by přidělaný nos příliš zatížil jejich hlavy, Američanky nebyly s to je obrátit a podívat se, co se jim děje za zády), rozmáchla se,

kopla Michaelu do zadku, rozmáchla se znovu a kopla i Gabrielu. Když to vykonala, klidně, ba důstojně odcházel zpátky do lavice.

V první chvíli bylo naprosté ticho.

Pak začaly téci slzy Michaela z očí a vzápětí potom i z očí Gabriely.

Pak vypukla třída v nesmírný smích.

Pak dosedla Sarah do lavice.

Pak madame Rafael, zprvu překvapená a zaražená, pochopila, že Sárina akce byla smluvenou částí pečlivě připravené studentské legrace zaměřené k lepšímu pochopení studované látky (jest třeba vyložit umělecké dílo nejen postaru, teoreticky, ale moderně: praxí, činem, happeningem!), a protože neviděla slzy milovaných dívek (byly obráceny čelem ke třídě, tedy zády k ní), zaklonila hlavu a v radostném souhlasu se smála.

Michaela a Gabriela, když uslyšely za zády smích milované profesorky, cítily se zrazeny. Slzy jim teď tekly z očí jak z vodovodního kohoutku. Pocit ponížení je tak mučil, že se svíjely, jako by měly žaludeční křeče.

Madame Raphael považovala svíjení milovaných žaček za tanec a nějaká síla, mocnější než její profesorská vážnost, ji v té chvíli vymrštila ze židle. Smála se, až slzela, rozpřahovala ruce a její tělo sebou cukalo, takže hlava se pohybovala na jejím krku dopředu a dozadu, jako když kostelník drží v dlani zvonec hrdlem vzhůru a úsilovně vyzvání. Přistoupila ke svíjejícím se dívkám a vzala Michaelu za ruku. Stály teď všechny tři před lavicemi, svíjely se a tekla jim všem voda z očí. Paní Rafaelová dělala na místě dva kroky, pak vyhodila jednu nohu na jednu stranu, druhou nohu na druhou stranu a plačící dívky ji začaly nesměle napodobovat. Slzy jim stékaly podél papírových nosů a ony se kroutily a poskakovaly na místě. Paní profesorka pak chytila za ruku i Gabrielu, takže

teď utvořily před lavicemi kroužek, držely se všechny tři za ruce, dělaly kroky na místě i do strany a kroužily kolem dokola po parketách třídy. Vyhazovaly do výše nejdřív jednu a pak druhou nohu a grimasy pláče na tvářích obou dívek se nepozorovatelně proměňovaly ve smích.

Tři ženy tančily a smály se, papírové nosy se houpaly a třída mlčela a dívala se na to v tiché hrůze. Ale tančící ženy si v té chvíli již nevšímaly ostatních, byly soustředěny jen na sebe a na svou slast. Pojednou dupla madame Rafael silněji, vznesla se o pár centimetrů nad podlahu třídy, takže dalším krokem se už nedotýkala země. Táhla obě družky za sebou a po chvíli už všechny tři kroužily nad parketami a stoupaly pomalu ve spirále vzhůru. Jejich vlasy se už dotýkaly stropu, který se začal zvolna rozestupovat. Stoupaly výš tím otvorem, papírové nosy už nebylo vidět, už čouhaly z díry jen tři páry střevíců, nakonec zmizely i ty a omráčení žáci slyšeli z výšek trpčivý a vzdalující se smích tří archandělů.

9.

Moje schůzka s R. ve vypůjčeném bytě byla pro mne rozhodující. Tehdy jsem pochopil definitivně, že se mne stal roznašeč neštěstí a že nemohu zůstat žít mezi lidmi, které mám rád, nechci-li jim ubližovat; že mi tedy nezbude, než odejít ze své země.

Ale ještě pro něco si vzpomínám na tu poslední schůzku s R. Měl jsem ji vždycky rád tím nejnevinnějším, nejnesexuálnějším způsobem. Jako by její tělo bylo vždycky dokonale skryto za její zářivou chytrostí i za uměřeností jejího chování a vkusem oblečení. Ta dívka mi neposkytla nejmenší skulinu, kterou bych mohl zahlédnout záblesk její nahoty. A najednou ji strach rozkrojil jak řezníkův nůž. Zdálo se mi, že je přede mnou otevřena jak

rozpůlený trup jalovičky visící na háku v krámě. Seděli jsme vedle sebe na gauči ve vypůjčeném bytě, ze záchodu se ozýval erčivý zvuk vody naplňující právě vyprázdněný rezervoár, a mne popadla zuřivá chuť ji milovat. Přesněji řečeno: zuřivá chuť ji znásilnit. Vrhout se na ni a pojmout ji v jediném objetí se všemi jejími nesnesitelně vzrušujícími rozpory, s jejími dokonalými šaty i bouřícími se střevy, s jejím rozumem i strachem, s její hrdostí i s jejím neštěstím. Zdálo se mi, že v těch rozporech se skrývá její podstata, ten poklad, ta hrudka zlata, ten diamant skrytý v jejích hloubkách. Chtěl jsem na ni skočit a vyrvat ho pro sebe. Chtěl jsem ji obsáhnout s jejím hovnem i nevýslovnou duší.

Ale viděl jsem na sebe upřené dvě úzkostné oči (úzkostné oči v chytré tváři), a čím byly ty oči úzkostnější, tím byla moje touha násilnit větší a zároveň absurdnější, blbější, skandálnější, nepochopitelnější a neuskutečnitelnější.

Když jsem toho dne odešel z vypůjčeného bytu na pustou ulici pražského sídliště (ona tam ještě zůstala, bála se vyjít zároveň se mnou, aby nás někdo neviděl spolu), nemyslel jsem dlouho na nic než na tu nesmírnou touhu znásilnit svou sympatickou přítelkyni. Ta touha ve mně zůstala zajatá jak pták v pytli, pták, který se občas probouzí a mlátí křídly.

Možná že ta šílená touha znásilnit R. byla jen zoufalá snaha zachytit se na něčem uprostřed pádu. Protože od té doby, co mne vyloučili z kola, padám neustále, padám až dosud, a tentokrát mne jen znovu postrčili, abych padal ještě dál, ještě hlouběji, ze své země do prázdného prostoru světa, v němž se ozývá strašlivý smích andělů, který přikrývá svým hlaholem všechna má slova.

Já vím, někde je tam Sarah, židovská dívka Sarah, má sestra Sarah, ale kde ji najdu?

V tomto díle bylo použito citátů z knih:
Annie Leclerc: *La parole de femme*, 1974.
Paul Eluard: *Le visage de la paix*, 1951.
Eugen Ionesco: *Les rhinoceros*, 1959.